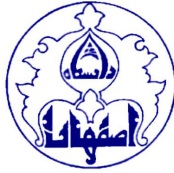

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی

تحلیل محتوای سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های محمدرضا شاه پهلوی
براساس نظریه‌ی دولت خودکامه
(از ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۶)

استاد راهنما:
دکتر علی ربّانی

استاد مشاور:
دکتر ثریا معمار

پژوهشگر:
جمشید ترابی اقدم

دی ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی آقای جمشید ترابی اقدم
تحت عنوان:

**تحلیل محتوای سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های محمدرضا شاه پهلوی براساس نظریه دولت
خودکامه (از ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۶)**

در تاریخ ۸۹/۱۰/۴ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب رسید.

امضا	دکتر علی ربانی خوراسگانی	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	۱- استاد راهنمای پایان نامه
امضا	دکتر ثریا معمار	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۲- استاد مشاور پایان نامه
امضا	دکتر مهدی ادیبی سده	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۳- استاد داور داخل گروه
امضا	دکتر مرتضی دهقان نژاد	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	۴- استاد داور خارج از گروه

امضای مدیر گروه

سپاسگزاری؛

از دقت نظر و زحمات ارزنده‌ی آقای دکتر علی ربانی و خانم دکتر ثریا معمار که راهنمایی و مشاوره‌ی این تحقیق را پذیرفتند تشکر می‌کنم. آقای دکتر مهدی ادیبی نظریه‌ی استبداد ایرانی را برای اولین بار به من معرفی کردند، آقای دکتر وحید قاسمی با مناعت طبع به سئوالات روشی‌ام پاسخ گفتند و آقای سید مسعود سید بُنکدار (دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه اصفهان) منابع ارزشمندی را به من معرفی کردند، از ایشان سپاسگزارم. سرکار خانم طاووسی معاونت محترم کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه اصفهان و همکارانشان، برای جمع‌آوری جامعه‌ی آماری تحقیق حاضر با نگرانده نهایت همکاری را داشتند، از ایشان صمیمانه تشکر می‌کنم. قدردان زحمات دوستانم هستم که به انحاء مختلف در جریان تحقیق کمک کردند، در پایان خودم را مدیون راهنمایی‌های بی‌دریغ آقای دکتر محمدعلی همایون کاتوزیان دانسته و برایشان موفقیت‌های افزونتر آرزومندم.

تقدیم بہ

مادرم و روان پدرم

و

معلم عزیز، اسماعیل تقی زادہ

چکیده

تحقیق حاضر درصدد تحلیل سیر تغییر نگرش محمدرضا شاه پهلوی به حکومتگری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی در دوره‌ی پس از کودتای ۲۸ مرداد تا پایان سال ۱۳۵۵، با توسل به تحلیل محتوای سخنرانیها، پیامها و مصاحبه‌های شاه در دوره‌ی مذکور می‌باشد.

طبق یافته‌های این تحقیق، در دوره‌ی پس از کودتای ۲۸ مرداد، با انقلاب سفید، چرخشی آشکار در نگرش شاه به حکومتگری، گروهها و طبقات اجتماعی پرنفوذ، دین، قانون اساسی، مشروطیت، دموکراسی، غرب و نظام جهانی به وجود آمد، بر این اساس دوران پس از کودتا را باید به لحاظ نگرشی به دو دوره‌ی اصلی پیش، و پس از انقلاب سفید تقسیم کرد، ولی همچنین یافته‌ها خاطر نشان می‌کند که هیچ یک از این دوره‌ها کاملاً یکدست نبوده و باید بر اساس دو مولفه‌ی سیاسی و اقتصادی داخلی یعنی الف: وجود یا عدم وجود افراد و گروههای پرنفوذ و مستقل از شاه، ب: چگونگی وضعیت اقتصادی و درآمدهای نفتی، و یک مولفه‌ی سیاسی- اقتصادی خارجی یعنی ج: چگونگی سیاستهای حمایتی آمریکا از شاه، دوره‌ی اول را به چهار زیردوره‌ی:

۱- از بعد ۲۸ مرداد تا استعفای سرلشکر زاهدی در ۱۷ فروردین ۱۳۳۴؛

۲- از ۱۸ فروردین ۱۳۳۴ تا پایان سال ۱۳۳۸؛

۳- از ابتدای سال ۱۳۳۹ تا استعفای دکتر علی امینی در ۲۷ تیر ۱۳۴۱؛

۴- از ۲۸ تیر ۱۳۴۱ تا ششم بهمن ۱۳۴۱؛

و دوره‌ی دوم را به دو زیردوره‌ی:

۱- از بعد ۶ بهمن ۱۳۴۱ تا پایان سال ۱۳۵۱؛

۲- از ابتدای سال ۱۳۵۲ تا پایان سال ۱۳۵۵، تقسیم کرد.

واژه‌های کلیدی: نگرش، حکومت دیکتاتوری، حکومت استبدادی، متن، تحلیل محتوا.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	بیان مسئله تحقیق	۲
۳-۱	ضرورت مسئله‌ی تحقیق	۳
۴-۱	اهداف تحقیق	۳
۱-۴-۱	هدف کلی	۳
۱-۴-۲	اهداف جزئی	۴
۵-۱	پرسش‌های تحقیق	۴
۶-۱	روش‌شناسی تحقیق	۵
۷-۱	تعریف مفاهیم اساسی	۵

فصل دوم: پیشینه و مباحث نظری تحقیق

۱-۲	پیشینه‌ی تجربی تحقیق	۷
۲-۲	مرور ادبیات تحقیق	۱۰
۱-۲-۲	نظریه‌ی استبداد شرقی ویتفوگل	۱۰
۱-۲-۲-۱	دولت همچون طبقه‌ی بهره‌کش	۱۱
۲-۲-۲	نظریه‌ی پاتریمونالیسم و سلطانیسم ماکس وبر	۱۲
۱-۲-۲-۲	نظام موروثی (پاتریمونالیسم)	۱۲
۲-۲-۲-۲	سلطانیسم	۱۴
۳-۲-۲	هوشنگ شهبابی و خوان لینز؛ نوسلطان‌یسم	۱۵
۱-۳-۲-۲	ویژگی‌های نظام‌های «نو» سلطانی	۱۶
۲-۳-۲-۲	پیدایش نظام نوسلطانی	۱۷
۴-۲-۲	احمد اشرف؛ موانع تاریخی رشد سرمایه‌داری در ایران	۱۸
۵-۲-۲	نظریه‌ی انقلاب‌های اجتماعی تدا اسکاچپل	۲۱

۲۴	-----	۱-۵-۲-۲- انقلاب اسلامی و نظریه‌ی اسکاچپل
۲۵	-----	۶-۲-۲- جان فوران، یک رویکرد تلفیقی
۲۷	-----	۱-۶-۲-۲- نتایج تحقیق فوران
۳۱	-----	۷-۲-۲- توضیحات مرور ادبیات تحقیق
۳۳	-----	۳-۲- چارچوب نظری
۳۳	-----	۱-۳-۲- بحث‌های آغازین
۳۵	-----	۲-۳-۲- اصول اساسی نظریه (اندیشه‌های اساسی)
۳۵	-----	۱-۲-۳-۲- استبداد شرقی یا استبداد ایرانی
۳۶	-----	۲-۲-۳-۲- فئودالیسم و استبداد ایرانی
۴۱	-----	۳-۲-۳-۲- انقلاب مشروطه به عنوان نقطه‌ی عطف
۴۱	-----	۳-۳-۲- دوران زمامداری رضا شاه پهلوی (از ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰)
۴۲	-----	۱-۳-۳-۲- تمایز میان دیکتاتوری و استبداد
۴۴	-----	۴-۳-۲- زمامداری محمدرضا شاه (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷)
۴۸	-----	۱-۴-۳-۲- شبه مدرنیسم، نفت و استبداد
۵۰	-----	۵-۳-۲- توضیحات چارچوب نظری
		فصل سوم: روش شناسی تحقیق
۵۳	-----	۱-۳- روش تحقیق
۵۳	-----	۲-۳- جامعه آماری
۵۶	-----	۳-۳- روش نمونه‌گیری
۵۶	-----	۴-۳- واحد تحلیل
۵۷	-----	۵-۳- تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق
۶۱	-----	۶-۳- پرسشهای تحقیق
۶۱	-----	۷-۳- روش و ابزار گردآوری داده‌ها
۶۲	-----	۸-۳- روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

۹-۳ روایی و قابلیت اعتماد تحقیق ----- ۶۲

۱-۹-۳ قابلیت اعتماد تحقیق ----- ۶۲

۲-۹-۳ روایی تحقیق ----- ۶۳

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۱-۴ نتایج توصیفی حاصل از تحلیل محتوا ----- ۶۴

۱-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد شعارهای مذهبی" بر حسب دوره‌ها ----- ۶۴

۲-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد شعارهای مذهبی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۶۶

۳-۱-۴ توزیع توصیف مقوله‌ی "کاربرد شعارهای مذهبی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۶۷

۴-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان" بر حسب دوره‌ها ----- ۶۸

۵-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۶۸

۶-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۶۹

۷-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اطاعت و اجرای قانون" بر حسب دوره‌ها ----- ۷۰

۸-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اطاعت و اجرای قانون" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۷۱

۹-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اطاعت و اجرای قانون" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۷۲

۱۰-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "دفاع از بزرگ مالکین" بر حسب دوره‌ها ----- ۷۲

۱۱-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "دفاع از بزرگ مالکین" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۷۳

۱۲-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی" بر حسب دوره‌ها ----- ۷۴

۱۳-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۷۵

۱۴-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۷۶

۱۵-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های نوسازی و مدرنیزاسیون ایرانی" بر حسب دوره‌ها ----- ۷۷

۱۶-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های نوسازی و مدرنیزاسیون ایرانی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۷۹

۱۷-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های نوسازی و مدرنیزاسیون ایرانی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۰

۱۸-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر درآمدهای نفتی" بر حسب دوره‌ها ----- ۸۱

۱۹-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر درآمدهای نفتی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۸۲

۲۰-۱-۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر درآمدهای نفتی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۲

- ۴-۱-۲۱ توصیف مقوله‌ی "تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان" برحسب دوره‌ها----- ۸۳
- ۴-۱-۲۲ توصیف مقوله‌ی "تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی یک ----- ۸۴
- ۴-۱-۲۳ توصیف مقوله‌ی "تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۵
- ۴-۱-۲۴ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اینکه فرماندهی ارتش باید در دست شاه باشد" برحسب دوره‌ها ----- ۸۵
- ۴-۱-۲۵ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اینکه فرماندهی ارتش باید در دست شاه باشد" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۶
- ۴-۱-۲۶ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اینکه مخالفین توسط گروه‌های مُعاند سازماندهی و برانگیخته می شوند" برحسب دوره‌ها----- ۸۶
- ۴-۱-۲۷ توصیف مقوله‌ی "تاکید بر اینکه مخالفین توسط گروه‌های مُعاند سازماندهی و برانگیخته می شوند" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۷
- ۴-۱-۲۸ توصیف مقوله‌ی "انتقاد از کشورهای غربی" بر حسب دوره‌ها ----- ۸۸
- ۴-۱-۲۹ توصیف مقوله‌ی "انتقاد از کشورهای غربی" بر حسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۹
- ۴-۲-۲ تبیین نتایج حاصل از تحلیل محتوا برحسب هر مقوله----- ۹۰
- ۴-۲-۱ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "کاربرد شُعارهای مذهبی" ----- ۹۰
- ۴-۲-۲ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "تقبیح جنبش‌های پر نفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان" ----- ۹۱
- ۴-۲-۳ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "تاکید بر اطاعت و اجرای قانون" ----- ۹۲
- ۴-۲-۴ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "دفاع از بزرگ مالکین" ----- ۹۴
- ۴-۲-۵ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی" ----- ۹۴
- ۴-۲-۶ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "کاربرد مولفه‌های نوسازی و مدرنیزاسیون" ----- ۹۵
- ۴-۲-۷ تبیین نتایج حاصل از مقولات "تأکید بر درآمدهای نفتی" و "انتقاد از کشورهای غربی" ----- ۹۵
- ۴-۲-۸ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان" ----- ۹۷
- ۴-۲-۹ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "تاکید بر اینکه فرماندهی ارتش باید در دست شاه باشد" ----- ۹۸
- ۴-۲-۱۰ تبیین نتایج حاصل از مقوله‌ی "تاکید بر اینکه مخالفین توسط گروه‌های مُعاند سازماندهی و برانگیخته می شوند" ----- ۹۸

۱۰۱	۱۱-۲-۴ توضیحات فصل چهارم
	فصل پنجم: نتیجه‌گیری، محدودیتها و پیشنهادات
۱۰۲	۱-۵ نتیجه‌گیری (پاسخ به پرسشهای تحقیق):
۱۰۵	۲-۵ محدودیتهای تحقیق
۱۰۶	۳-۵ پیشنهادات برای پژوهش‌های آینده
۱۰۷	منابع و مأخذ

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۲۷	شکل ۱-۲ الگوی دگرگونی اجتماعی از دیدگاه جان فوران
۴۰	شکل ۲-۲ صورت‌بندی اجتماعی پیش از مشروطیت براساس نظریه‌ی استبداد ایرانی
۴۸	شکل ۳-۲ سیر تحول تاریخی حکومت محمدرضا شاه پهلوی براساس نظریه‌ی استبداد ایرانی

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۵۵	جدول ۳-۱ تقسیم بندی جامعه‌ی آماری
۶۳	جدول ۳-۲ میزان ضریب کاپا برای هر یک از مقولات
۶۴	جدول ۴-۱ توزیع " کاربرد شعارهای مذهبی " بر حسب دوره‌ها
۶۶	جدول ۴-۲ توزیع " کاربرد شعارهای مذهبی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۶۷	جدول ۴-۳ توزیع " کاربرد شعارهای مذهبی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۶۸	جدول ۴-۴ توزیع " تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان " بر حسب دوره‌ها
۶۸	جدول ۴-۵ توزیع " تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۶۹	جدول ۴-۶ توزیع " تقبیح جنبشهای پرنفوذ قبل ۲۸ مرداد و کارهایشان " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۷۰	جدول ۴-۷ توزیع " تاکید بر اطاعت و اجرای قانون " بر حسب دوره‌ها
۷۱	جدول ۴-۸ توزیع " تاکید بر اطاعت و اجرای قانون " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۷۲	جدول ۴-۹ توزیع " تاکید بر اطاعت و اجرای قانون " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۷۲	جدول ۴-۱۰ توزیع " دفاع از بزرگ مالکین " بر حسب دوره‌ها
۷۳	جدول ۴-۱۱ توزیع " دفاع از بزرگ مالکین " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۷۴	جدول ۴-۱۲ توزیع " کاربرد مولفه های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی " بر حسب دوره‌ها
۷۵	جدول ۴-۱۳ توزیع " کاربرد مولفه های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۷۶	جدول ۴-۱۴ توزیع " کاربرد مولفه های ایدئولوژی ناسیونالیسم ایرانی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۷۷	جدول ۴-۱۵ توزیع " کاربرد مولفه های نوسازی و مدرنیزاسیون ایرانی " بر حسب دوره‌ها
۷۹	جدول ۴-۱۶ توزیع " کاربرد مولفه های نوسازی و مدرنیزاسیون " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۸۰	جدول ۴-۱۷ توزیع " کاربرد مولفه های نوسازی و مدرنیزاسیون " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۸۱	جدول ۴-۱۸ توزیع " تاکید بر درآمدهای نفتی " بر حسب دوره‌ها
۸۲	جدول ۴-۱۹ توزیع " تاکید بر درآمدهای نفتی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک
۸۲	جدول ۴-۲۰ توزیع " تاکید بر درآمدهای نفتی " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی دو
۸۳	جدول ۴-۲۱ توزیع " تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان " بر حسب دوره‌ها
۸۴	جدول ۴-۲۲ توزیع " تقبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان " بر حسب زیر دوره‌های دوره‌ی یک

- جدول ۴-۲۳ توزیع "تفبیح نظام ارباب رعیتی و بزرگ مالکان" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۵
- جدول ۴-۲۴ توزیع "تا کید بر اینکه فرماندهی ارتش باید در دست شاه باشد" برحسب دوره‌ها ----- ۸۵
- جدول ۴-۲۵ توزیع "تا کید بر اینکه فرماندهی ارتش باید در دست شاه باشد" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو- ۸۶
- جدول ۴-۲۶ توزیع "تا کید بر اینکه مخالفین توسط گروههای مُعاند سازماندهی و برانگیخته می شوند" برحسب
دوره‌ها ----- ۸۶
- جدول ۴-۲۷ "تا کید بر اینکه مخالفین توسط گروههای مُعاند سازماندهی و برانگیخته میشوند" برحسب
زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۷
- جدول ۴-۲۸ توزیع "انتقاد از کشورهای غربی" برحسب دوره‌ها ----- ۸۸
- جدول ۴-۲۹ توزیع "انتقاد از کشورهای غربی" برحسب زیردوره‌های دوره‌ی دو ----- ۸۹

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

تقریباً همه‌ی جامعه‌شناسان اولیه از جمله، ابن خلدون، اگوست کنت، کارل مارکس و غیره، در واقع فیلسوفان تاریخ بوده‌اند و از این روست که فلسفه‌ی تاریخ را سلف یا همسایه‌ی دیوار به دیوار جامعه‌شناسی دانسته‌اند. فلسفه‌ی تاریخ و در پی آن جامعه‌شناسی تاریخی فراهم‌کننده‌ی مواد اولیه و دیدی گسترده برای کلیه‌ی زیرشاخه‌های جامعه‌شناسی و حتی بقیه‌ی علوم اجتماعی و نشانگر سیر حرکت و دگرگونی جوامع و شکل اولیه‌ی نهادهای دگرگون‌شده‌ی فعلی می‌باشد، از این روست که در میان علوم انسانی - اجتماعی از جایگاه خاصی برخوردار بوده و باید باشد.

شرق‌شناسی و رشد آن در کشورهای غربی اگر چه فتح بابی بوده است برای جلب توجه و دقت متفکرین اروپایی به جوامع غیراروپایی ولی متأسفانه تأثیرات نامطلوبی را در شناخت این جوامع داشته، که جامعه‌شناسی

تاریخی ایران نیز از آن در امان نمانده است. از جمله‌ی این تأثیرات می‌توان به قالبی‌نگریستن و ایستا دیدن، اشاره کرد که یا باعث بی‌انگیزگی در محققین برای پرداختن به جامعه‌شناسی تاریخی ایران می‌شده - چون بیشتر محققین گمان می‌کردند که شرق‌شناسی حرف آخر را زده است و دیگر جایی برای بحث و تحقیق نمانده - و یا اگر تحقیقاتی را بر می‌انگیخته، تحقیقاتی بوده‌اند که نتایجشان از قبل معلوم بوده است، این وضعیت را تا حدودی در تحقیقات جامعه‌شناسی تاریخی دوران معاصر نیز می‌توانیم مشاهده کنیم، ولی خوشبختانه در این دوران از یک سو به دلیل در هم شکسته شدن اقتدار شرق‌شناسی از سوی منتقدین و متفکرین و متعاقباً به میان آمدن رویکردها و نظریه‌های بدیع و از دیگر سو و در نتیجه‌ی آن، بوجود آمدن احساس اعتماد به نفس در محققین عرصه‌ی جامعه‌شناسی تاریخی ایران، ما شاهد تحقیقات بسیار ارزشمندی در این حوزه بوده‌ایم.

وقوع انقلاب اسلامی - و وقایع نظیر آن در سایر نقاط جهان، مانند انقلاب نیکاراگوئه - باعث شکل‌گیری موجی جدید از بحث‌ها و چالش‌ها پیرامون موج نظریه پردازی پس از شرق‌شناسی بوده است که این امر اگرچه تحقیقات در خور توجهی را از خود به جا گذاشته است ولی بدون شک نمی‌تواند پایان بخش تحقیق و تفحص در عرصه‌ی جامعه‌شناسی تاریخی ایران باشد.

۱-۲ بیان مسأله‌ی تحقیق

تبیین سیرتاریخ اجتماعی - سیاسی و تحولات آن یکی از دغدغه‌های اصلی پژوهشگران این عرصه بوده است، این درحالیست که اکثر تحقیقات انجام شده در عرصه‌ی جامعه‌شناسی تاریخی و جامعه‌شناسی سیاسی ایران اغلب یا بدون چارچوب نظری و یا با چارچوبهای نظری مربوط به تاریخ اجتماعی و سیاسی جوامع غربی صورت گرفته‌اند ولی به اعتقاد برخی از نویسندگان زمینه‌ی تاریخ اندیشه‌ی سیاسی ایران ما باید به یک بازنگری در این زمینه پرداخته و اقدام به تحقیق و تاریخ‌نویسی بر اساس مقولات و مفاهیم برگرفته از تاریخ ایران پردازیم (طباطبائی، ۱۳۸۷). در این رابطه نظریه‌ی "استبداد ایرانی" از جمله‌ی نظریه‌های برگرفته از تاریخ است که براساس مطالعه‌ی تطبیقی تاریخ ایران با تاریخ اروپا ساخته و پرداخته شده که بطور منطقی مدعی عمومی بودن یعنی صادق بودن در زمان و موقعیت خاص ادعا شده در نظریه و نه جهان روا بودن یعنی ادعای صادق بودن در همه زمانها و مکانها است (کاتوزیان، ۱۳۸۷).

می‌دانیم که یکی از رویدادهای اساسی و حتی شگفت‌دهه‌های اخیر ایران پدیده‌ی انقلاب اسلامی بود، هر چند که مطالعاتی درباره‌ی آن انجام گرفته ولی همانطور که در بالا اشاره شد اغلب این مطالعات یا بدون چارچوب

نظری مشخص و یا با چارچوب‌های مربوط به تاریخ اروپا که بطور غیرمنطقی ادعای جهان‌روایی دارند صورت گرفته که به نظر ناکافی بوده و حتی در بعضی از موارد گمراه‌کننده است، ادعای محقق در پژوهش حاضر این است که نظریه‌ی مذکور از قابلیت‌های خوبی در تبیین این پدیده و تحولات اجتماعی-تاریخی دهه‌های ۴۰، ۳۰ و ۵۰ برخوردار است، در این راستا یکی از تحولات مهم، سیر تغییر نگرش^۱ محمدرضا شاه پس از کودتای ۲۸ مرداد، به حکومت‌گری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی می‌باشد که منطقی‌تر از تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایران و هم‌متقابلاً بر آنها (به‌خصوص بر روند شکل‌گیری انقلاب اسلامی) تأثیرگذار بوده که نگارنده در صدد بررسی آن در دو دوره‌ی زمانی از سال ۳۲ تا ۴۲ و از سال ۴۲ تا ۵۵ براساس نظریه‌ی استبداد ایرانی است، تا شاید به تبیینی بهتر در این رابطه نائل شود.

۳-۱ ضرورت مسأله‌ی تحقیق

در مقبولترین تعریف؛ نگرش را مرکب از سه عنصر "شناختی، عاطفی (احساسی) و آمادگی برای عمل"، دانسته‌اند بدین ترتیب که ابتدا شخص بر حسب شناختی که از موضوع نگرش پیدا می‌کند حالتی احساسی و عاطفی در او نسبت به آن شکل می‌گیرد که این حالت و گرایش ذهنی، آمادگی برای عمل در جهت موافق یا مخالف در برخورد با موضوع نگرش را در او ایجاد می‌کند (کریمی، ۱۳۷۹: ۱۱-۸). از این رو بررسی نگرش شاه در دوره‌ی بعد از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ بخاطر اینکه که می‌تواند چگونگی شکل‌گیری نگرش خاصی در شاه و ویژگیهای آن و دیالکتیک این نگرش با واقعیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آن دوره را تبیین کرده و بر این اساس به ایضاح رفتار او در مقابل مخالفان و وقایع سالهای پایانی حکومتش بیانجامد، حائز اهمیت است.

۴-۱ اهداف

۱-۴-۱ هدف کلی

تحلیل سیر تحولات نگرش محمدرضا شاه به حکومت‌داری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی در دوره‌ی زمانی (۱۳۵۶-۱۳۳۲).

^۱.Attitude

۲-۴-۱ اهداف جزئی

- الف: شناخت اینکه آیا نگرش شاه در دوره‌ی (۱۳۳۲ تا ۱۳۴۲) دیکتاتوری بوده است.
- ب: شناخت اینکه آیا نگرش شاه در دوره‌ی (۱۳۴۲ تا ۱۳۵۶) استبدادی بوده است.
- ج: بررسی تطبیقی نگرش محمدرضا شاه به حکومتگری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی در دو دوره‌ی زمانی (۱۳۳۲ تا ۱۳۴۲) و (۱۳۴۲ تا ۱۳۵۶).

۱-۵ پرسشهای تحقیق

در چارچوب نظری تحقیق، انقلاب سفید محمدرضا شاه در اواخر سال ۱۳۴۱ به عنوان نقطه‌ی عطفی مطرح می‌شود که تأثیری عمیق بر ماهیت و سیر تاریخی حکومت او گذاشت، بطوری که باعث نارضایتی عمیقی در طبقات متحد حکومت شاه در دوره‌ی قبل از انقلاب سفید (زمینداران و روحانیون محافظه کار) شد و پایگاه و مشروعیت اجتماعی آن را از بین برد. (ر.ک: قسمت چارچوب نظری) بنابراین آنچه که ما در این تحقیق باید ابتدا به دنبال آن باشیم این است که آیا نقطه‌ی عطف مذکور در نگرش شاه نیز تظاهر دارد یا نه، یعنی اینکه آیا تحلیل محتوای سخنرانیها، پیامها و مصاحبه‌های او می‌تواند چنین تغییر اساسی را در بُعد نگرشی نیز تأیید کند. پس بر این اساس پرسش اول تحقیق را چنین می‌توان تدوین کرد:

- آیا با انقلاب سفید تغییری قابل توجه در نگرش شاه به حکومتگری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی بوجود آمده است؟

همانطور که می‌بینیم پاسخ به سؤال اول تحقیق مستلزم این است که ابتدا مؤلفه‌های نگرش شاه در دوره‌ی پیش از انقلاب سفید (بعد از کودتای ۲۸ مرداد تا انقلاب سفید) مشخص شود، که این امر باید مبتنی بر چارچوب نظری پژوهش باشد که در آن حکومت محمدرضا شاه پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به عنوان یک حکومت دیکتاتوری مطرح می‌شود که در آن زمینداران و روحانیون محافظه کار متحدین شاه و پایگاه اجتماعی حکومت را تشکیل می‌دهند. در این دوره هر چند وقت یکبار افراد و جریانهایی نسبتاً مستقل از شاه در عرصه‌ی سیاسی ظاهر می‌شوند که می‌توانند از سرعت اقتدارگرایی شاه کاسته و او را از تصمیمات خود سرانه منصرف سازند (ر.ک: قسمت چارچوب نظری)، بر این اساس تعیین مؤلفه‌های نگرش شاه در دوره‌ی پس از کودتا تا انقلاب سفید باید معطوف به چگونگی نگرش او در این دوره به طبقات پرنفوذ و منافع آنها، جریانهای پرنفوذ اجتماعی، قانون و مشروعیت باشد، یعنی بطور خلاصه باید در تحلیل محتوا به دنبال این باشیم که آیا ویژگیهایی که برای

حکومت دیکتاتوری در چارچوب نظری شمرده می شود، در بعد نگرشی نیز تبلور دارند یا نه، پس بر اساس توضیحی که داده شد، پرسش دوم تحقیق را چنین می توان مطرح کرد:

- آیا نگرش شاه به حکومتگری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی در دوره‌ی پس از کودتای ۲۸ مرداد تا انقلاب سفید، دیکتاتوری بوده است؟

همانطور که از پرسش یک پیدا است، ما برای پاسخ به آن و نیز حصول اطمینان از پاسخ به پرسش دو، نیازمند طرح پرسشی دیگر هستیم، ما باید با این پرسش به دنبال این امر باشیم که آیا در صورت وجود تغییر مطرح شده در پرسش یک، مؤلفه‌های آن چیست و آیا این مؤلفه‌ها با ویژگیهای مطرح شده در چارچوب نظری برای حکومت محمدرضا شاه در دوره‌ی پس از انقلاب سفید همخوانی دارد؟ در چارچوب نظری تحقیق از زمامداری محمدرضا شاه در دوره‌ی پس از انقلاب سفید با عنوان حکومت استبدادی سخن به میان می آید که در آن شاه از قدرت شخصی فزاینده‌ای برخوردار شده و در نتیجه خود را از طبقات پرنفوذ دوره‌ی قبل از انقلاب سفید خود مستقل ساخته است. با توجه به توضیحاتی که آمد پرسش سوم تحقیق بصورت زیر تدوین می شود:

- آیا نگرش شاه به حکومتگری، طبقات و جریانهای پرنفوذ اجتماعی در دوره‌ی پس از انقلاب سفید تا پایان سال ۱۳۵۵ استبدادی بوده است؟

۱-۶ روش شناسی تحقیق و شیوه‌ی گردآوری داده‌ها

الف: روش تحقیق: در تحقیق حاضر روش تحلیل محتوا بکار گرفته شده است.

ب: روش و ابزار گردآوری داده‌ها: در این تحقیق برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی، و ابزار صفحات کدگذاری بهره گرفته شده است.

ج: روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: داده‌های بدست آمده در تحقیق حاضر در قدم اول با استفاده از جداول دو بعدی و سه بعدی و در قدم دوم با توسل به تحلیل‌های تاریخی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

۱-۷ تعریف مفاهیم اساسی

- متن یا محتوا^۲: منظور از متن یا محتوا، کلیه‌ی ساختها از علائم گوناگون (زبانی، موسیقی، تصویری، حتی جسمی مانند مجسمه‌ای) است که از طریق آن ارتباط برقرار می شود (برلسون ۱۹۵۴، به نقل از: رفیع پور، ۱۳۸۸: ۱۰۹).

². Content